

סיומו של תהליך תחיית הלשון*

שאלת התקופות בתולדות הלשון יותר משהיא מתבטאת בבעיות פנימיות של הלשון עצמה, היא מתבטאת במעמד החברתי של הלשון, והתקופה החדשה עשויה תחילה להיות ניכרת בתנאים החברתיים החדשים יותר מאשר בשינויים בתחומי ההבעה השונים. במיוחד ראוי להיבדק זמן המעבר בין תקופה לתקופה, ודומה שלא נטעה אם נאמר שתקופת מעבר הרי היא כימי דור אחר. משגדל דור המעבר ועמד על דעתו — מתחילה תקופה חדשה. הנחה זו נכונה, כמדומה, בתחום תקופת התחייה, ולכך מוקדשת הרצאה זו.

לכאורה, תקופת תחיית הלשון מסתיימת עם תום השלטון העות'מאני, או עם ההכרזה על העברית כעל לשון רשמית בארץ-ישראל בימי המנדט הבריטי. ואולם ההכרזה הזאת נעשתה על יסוד מציאותה של חברה, אשר העברית כבר היתה לשפה היחידה או העיקרית של חלק ניכר מבניה, אף-על-פי שהיתה זו אז חברה קטנה, ורבים מחבריה נזקקו לשפות נוספות.

עם כל קשייה המיוחדים לא היתה זו השפה היחידה בעולם שעמדה לפני בעיות כאלה. לאחר מכן מתייצבת חברת דוברי העברית בארץ-ישראל כחברה לשונית נורמלית לכל דבר. מציאותה של חברה כזאת משתקפת בספר הלבן מ-1922:

בשנים או בשלושת הדורות האחרונים חזרו היהודים והקימו בפלשתינה חברה המונה עתה 80 אלף נפש, שכרבע מהם אכרים או פועלים חקלאיים. חברה זו יש לה מוסדות פוליטיים משלה, מהלך החיים שלה מתנהל בעברית כלשון מדוברת, ועתונות עברית מספקת את צרכיה. יש לה חיים אינטלקטואליים ברורים והיא מגלה פעילות כלכלית ניכרת.

* פרק מקוצר מתוך בראשית היתה השפה, מבוא חברתי ובלשני לתחיית הלשון, הנמצא בהכנה.

חברה זו היא למעשה חברה בעלת קווי אופי של "לאום" [...]. אבל, כדי שלחברה זו יהיו הסיכויים הטובים ביותר להתפתחות חופשית חיוני שחברה זו תדע כי היא יושבת בפלשתינה בזכות ולא בחסד.¹

גם בימי התורכים התקיימה אפוא בארץ-ישראל "חברה בעלת קווי אופי של 'לאום'". עתה באו הבריטים והם מבטיחים ללאום זה תנאים נאותים להתפתחותו.

מעמדה של הלשון העברית בארץ ניכר כבר לפני 1922. אלנבי כבש את ירושלים ב־17 בדצמבר 1917 ופירסם אז כרוז שהיה מודפס משני צדדיו. בצידו האחד אנגלית, צרפתית ואיטלקית – שפות הצבא הכובש, ובצידו האחר ארבע "שפות הארץ", ובראשן – עברית.²

ואולם, גם לפני כן נראו בארץ סימני הודאה בעברית. בן־גוריון כותב בשנת 1913 כי נפתח "פקולטט משפטי גם בבירות ושם יקריאו [= ירצו] שיעורים אחדים גם בעברית".³ הצורך לנהל לימודים בעברית יכול לנבוע רק מן הרצון למשוך תלמידים שקל להם ללמוד בעברית יותר מבשפות אחרות. באותה שנה התחיל עתון ערבי בחיפה, בשם אנפיר, להוציא תוספת עברית, "לעת עתה פעמיים בשבוע".⁴

ההכרזה על העברית כעל שפה רשמית לא הקדימה אפוא את העובדות. כבר בעשור הראשון של המאה היה בארץ-ישראל ציבור של אנשים צעירים, שהעברית היתה שגורה על פיהם יותר מאשר כל שפה אחרת. הנה תיאור מ־1906:

משכו עליהם את עיני שני צעירים מדברים צרפתית. לא נעימה ולא נחמדה היתה הצרפתית שלהם ואולם כשפגשו במבטנו הלוועג, החלו לדבר עברית, ובעברית שלהם קנאתי: זו היתה יפה באמת.⁵

הלשון ה"טבעית" של הצעירים הללו היתה הלשון העברית. אכן כבר בראשית המאה החלו להיווסד אגודות ילדים ונוער. הן עסקו

1. ראה. Walter Z. Laquer (ed.) *The Arab-Israeli Render* 1970, p. 69.
2. ראה את תצלום הכרוז בספרו של ישראל עמיקם, כ"ב אותיות לוחמות לזכותן, חיפה, התש"ז, עמ' כ"ג-כ"ד.
3. דוד בן־גוריון, איגרות כרך א', תשל"ב עמ' 291.
4. ראה הפועל הצעיר (להלן הפוה"צ) כרך ז, גליון 11 (26.11.1913) עמ' 14.
5. יעקב רבינוביץ, השילוח (1907), עמ' 46.

בעיקר בטיפוחה של הלשון ובשמירה עליה. ידוע שבכמה מקרים נעשתה ההתארגנות ביוזמת הנערים עצמם. ו"אין יד האבות מתערבת מאומה". "ראשית תקנתם לדבר ביניהם עברית".⁶ הזיקה של בני דור זה לעברית היתה זיקה ממשית וחיונית. טבעי היה שבני דור זה יהיו מוכנים להיאבק על קיומה ועל זכויותיה. זה היה לגביהם מאבק על מהותם שלהם והוא נעשה ביוזמתם. למשל, קי. סילמן לימד ב"בצלאל" ב-1912, והוא מספר איך סידרו תלמידיו — ללא ידיעתו — נוסח מחאה נגד הגרמנית כאשר הופצו בבתי הספר שאלונים בגרמנית.⁷ סילמן היה מן הקנאים לעברית. אף על פי כן חששו התלמידים מלשתף אותו במעשה המחאה שלהם.

בראשית תרס"ח פונים תלמידי הסמינר "עזרה" בירושלים, בתזכיר אל מוריהם העבריים — ובהם דוד ילין — ומתלוננים על ריבוי הגרמנית ועל מיעוט העברית. התזכיר קורא למורים לשנות מצב זה.⁸ בדיוק שנה אחר כך, שוב נשמעת תלונתם של התלמידים. הפעם במאמר מפורט בעיתון.⁹ ומכאן ואילך מתפרסמת שורה ארוכה של ידיעות ורשימות על קיפוח העברית במוסדות "עזרה" ובמיוחד בסמינר.

באביב 1908 נתאחדו שתי "אגודות נוער" ביפו והקימו אגודה אחת בשם "אגודת הדור הצעיר". חברי אגודה זו היו מפריעים לאירועים פומביים כגון הצגות או אסיפות שנערכו בשפות זרות ומשתדלים להביא לידי ביטולן.¹⁰

לא היו אלה הפעולות היחידות של "אגודת הדור הצעיר". כך כותב ברנר ב-1909:

בני פורת אחדים ביפו, נערים ונערות קטנים, קמו כאיש אחד ובכח יחוסם הגדול, שהם ילדי ארץ ישראל, שכל עיני בני הגולה נשואות אליהם, הסירו את עדי התמימות הילדותית

6. לוח הארץ לשנת תרס"א, הערה בעמ' 122.
 7. הפוה"צ, כרך ו', גליון 12-13 (9.12.1913), עמ' 25.
 8. האקדמיה ללשון העברית, לקט תעודות, תש"ל, עמ' 116-117.
 9. הפוה"צ, כרך ב', גליון 1, תשרי תרס"ט, עמ' 6-8.
 10. ראה למשל האחדות, שנה ה', גליון יז, טז תמוז תרע"ד, הפוה"צ, ג' (1910), גליון 20-21, השקפה, כ"ט תמוז תר"ע, זכרונותיו של זרובבל חביב בסיפורה של הגימנסיה העברית (בעריכת ב. בן-יהודה), בייחוד עמ' 76, וכן דברי שמואל ייבין, שם, עמ' 46-47.

בחזקה, קראו לעצמם "אגודת הדור הצעיר" והוציאו לאור את חבורי בית הספר שלהם, שהיו צריכים להיות רק נחלת מוריהם.¹¹

שנים אחדות לאחר שדוברי העברית הצעירים החלו להפגין את קנאותם לעברית נפוצו שמועות שהטכניון העומד להיווסד בחיפה יתנהל בגרמנית. תלמידי בתי הספר התיכוניים הגיבו במכתב חריף, שפרסמוהו מיד. במכתבם מביעים התלמידים "את המחאה העזה המתפרצת מלבנו נגד אלה המעזים לפרוץ פרץ בשפה העברית בארצנו", ומסבירים שקיוו "להמשיך ישר את התפתחותנו ולקבל חנוך עברי שלם" על ידי הקמת בית ספר עליון זה. "שפת הטכניקום יכולה וצריכה להיות רק השפה העברית".¹² המכתב פורסם בהפועל הצעיר, אבל כעבור ימים אחדים פורסם נוסח אחר שלו, מתון ורך, בעתונים אחרים.¹³

מה הסוד? — זרובבל חביב מגלה בזכרונותיו¹⁴ כי פעולתם של התלמידים נעשתה "בסיועם והדרכתם של המורים". מסתבר שהנוסח הראשון הוא הנוסח שנכתב בידי התלמידים עצמם בטרם באו "הסיוע וההדרכה" של המורים, ואילו השני הוא הנוסח שרוכך ומותן בהשפעתם של המורים. מאלפת החתימה: על המכתב המקורי חתמו כל התלמידים, ואילו על התזכיר המתוקן חתם תלמיד אחד בלבד "בשם התלמידים": משה שרתוק (לימים משה שרת). כחודשיים אחר כך יצא גם מרכז המורים במכתב,¹⁵ ובו מושמעת תביעה פחותה בהרבה מאשר במכתב הראשון של התלמידים, ודומה לתביעה המושמעת בנוסח המתוקן של מכתב התלמידים: המורים מוותרים על התביעה "שפת הטכניקום יכולה וצריכה להיות רק השפה העברית", והם מסתפקים בסידור אחר: שכמה משיעורי החובה יתנהלו בעברית.

אולם מה שהציק באמת לתלמידים היה מעמדה המושפל של העברית בכלל בתי הספר של "עזרה", מצב שנמשך כבר שנים

11. הפוח"צ, ב', גליון 16 (יוני 1909).

12. הפוח"צ, ו', גליון 37 (כט סיון תרע"ג), עמ' 15; צילומו הובא בהימך-ונקרט לציוני דרך בציונות (תשל"ח), עמ' 40.

13. בהחרות ב' תמוז תרע"ג (7.7.1913) ובהאחדות, ו' תמוז תרע"ג (ראה גם סיוון, לשוננו לעם, מח' ל"ג, עמ' 60-62). וראה גם בסיפורה של הגימנסיה, עמ' 465.

14. בסיפורה של הגימנסיה, ראה הערה 10 לעיל.

15. הפוח"צ, ו', גליון 47-48 (26.9.1913), עמ' 16.

רבות, ולא רק תוכנית הלימודים בטכניון. מה פלא שהתלמידים קפצו על ההזדמנות וחזרו והעלו אז בתוקף את שאלת הסמינר ואת עצם רשת החינוך של "עזרה"? זו היתה תביעתם הברורה והפשטה של התלמידים, ואילו המורים ידעו שיש להתחשב במצב ועל כן היו הרבה יותר מתונים מתלמידיהם. רבים מהם נבהלו ממעשי התלמידים. כך כותב דוד ילין עצמו:

בינתיים בודאי קראת דברי המחאה והתזכיר שהתפרסמו ב"החרות" מצד תלמידי הסמינר והגמנוזיה היפוינית. הם עשו בלי ידיעת איש מאתנו, ותוכל לשער כמה קצף עורר המעשה הזה ומה רב הפחד מפני מה יאמרו בספירות העליונות בנוגע לזה.¹⁶

אולם התלמידים סחפו איתם גם את המבוגרים. אופיינית היתה השתלשלות העניינים בבית הספר של "עזרה" ביפו. שביתת התלמידים כאן הקדימה במקצת את שביתת הסמינריסטים בירושלים. בנימין ברנר, שהיה אז תלמיד שם, מתאר את מהלך המרד: תחילה חששו התלמידים ממוריהם והעלימו גם מהם את התוכנית לשבות. כשראה המנהל שהתלמידים אינם נכנסים לכיתות, כינס את כולם בחצר והודיעם: זהו בית ספר שמלמדים בו גרמנית. מי שאינו רוצה בזה אלא רוצה עברית ילך לו לקצה החצר. והנה התלמידים החלו לזוז לקצה החצר. תחילה מעטים ואחר כך עוד ועוד, ואז החלו גם כמה מן המורים לעבור לקצה החצר. המורים הצטרפו לשביתת הלימודים רק משהוברר כי הרוב המכריע של התלמידים עוזבים את בית הספר הגרמני של "עזרה". אחר כך התלהבו גם המורים ולימדו תקופה ארוכה בהתנדבות וללא שכר.¹⁷

אכן הגילוי הבולט ביותר של "מלחמת השפות" ניכר דווקא בירושלים. התלמידים הכריזו על שביתה, ובעקבותיהם הלכו גם חלק מן המורים. תחילה לא רצו מורי "עזרה" להצטרף, אחר כך, "בשם המורים הצעירים, גומרי בית המדרש למורים" יצאו שלושה מורים בהודעת הסתייגות מעמדת מורי "עזרה".¹⁸

16. אגרות דוד ילין (תרל"ח-תרע"ד) (כל כתבי, כרך ד'), תשל"ו, עמ' 272. המכתב נשלח לשמריהו לוי (חבר הקורטורים של הטכניון) ביום כ' תמוז תרע"ג, יום פרסום המכתב בעתון זה!

17. בנימין ברנר, גדולה היתה הבדידות, תשל"ח, עמ' 58-59.

18. לקט תעודות, עמ' 118.

בהתלהבות שאחזה אז בציבור הצליחו לגייס תמיכה כספית מקומית גדולה שאיפשרה להם לפתוח סמינר חדש, הוא "בית המדרש למורים העבריי". בראש הסמינר החדש הועמד דוד ילין. שפת הלימודים בטכניון הפכה והיתה אך חלק זעיר בלבד במאבק על העברית. הוועד המפקח, ה"קורטוריום", נכנע וחזר בו מן התוכנית ב-22.2.1914.

"מלחמת השפות" היתה המלחמה הראשונה של החברה הלאומית החדשה שקמה והתגבשה בארץ-ישראל. היא יכלה להתנהל ולהסתיים בנצחון רק לאחר שקמה חברה שהעברית היתה לתוכן מהותה ולסימן ההיכר המרכזי שלה.¹⁹ חברה זו היתה מורכבת בעיקרה מאנשים צעירים, שעדיין היו בגדר תלמידים או שסיימו אך עתה את לימודיהם. אל מלחמתה של חברה צעירה זו הצטרפו גם המורים, מהם מתוך כך שמרד התלמידים כפה עליהם את ההצטרפות, ומהם משום שראו את מפעל חייהם נתון בסכנה. אליהם הצטרפו גם חלק מן ההורים, וחלק מן הציבור הכללי, שבמעומעם או ביתר בהירות השתתף בהערכת מקומו המיוחד של הדור הצעיר.

סופרי התקופה אינם מעלימים את העובדות:

המתלמידים לקחו את הדגל העברי, את דגל הישוב בידיהם הם, והקהל העברי יעמוד לימינם.²⁰
 ובדומה לכך: "התלמידים השובתים, שנתנו את הדחיפה הראשונה לכל התנועה לא שבו ולא ישובו לבתי הספר".²¹
 ומוסר י[עקב] ר[בינוביץ] מירושלים:
 ימים אחדים לפני המקרים האחרונים [הבאת החיילים לסמינר] נמצאו כאלה שהאמינו כי הדבר קרוב לפשרה. לכל היותר חשבו שרק הסימינריסטים יעמדו עוד במרים.²²
 וכך נפטרה [= נפתרה] בפעם אחת שאלת הקולטורה. [...]
 פתאום באו ילדי ירושלים והפכו את הקערה על פיה.²³

19. ראה אגרות אחד העם, כרך ה' (1912-1915), תש"ט, עמ' 176.

20. נ. וגמן, האחדות, 6 (כ"א חשון תרע"ד).

21. זרובבל, האחדות, 8, ו' ברסלו תרעד.

22. י.ר., הפוה"צ, ז', גליון 10, כ' כסלו תרע"ד, עמ' 8.

23. שם, 26.12.1913, עמ' 7.

גם א.ז. רבינוביץ כותב: "עכשיו, אחרי המעשים שקרו בארצנו, שילדים עברים בעטו ברבותיהם [...]"²⁴.
ועוד

בית הספר נוסד עפ"י האיניציאטיבה של כל העם והרחיפה הראשונה לזה נתנו הילדים. הם התיצבו ראשונה למלחמה נגד השפלת שפתנו.²⁵

למה לנו לכחד, והראשונים אשר קראו למלחמה בעד השפה, אותה מלחמה שניטשה אז בכל ארץ ישראל, היו התלמידים.²⁶ ובורלא מזכיר כעבור 10 שנים כי המלחמה התנהלה על ידי נערים, "המנהיגים הרשמיים הונהגו על ידי תלמידים, ילדים ונערים".²⁷

וגם אחד העם אומר דברים מפורשים:

נערים שאומרים להם בפניהם (כלומר בעתונים) כי "גבורים" הם, "קדושים" הם, וכל מה שעושים יפה עושים — וכי מי יוכל לדרוש מנערים כאלה אחרי כן, שיהיה מורא רבם עליהם [...]"²⁸

נוגע אל הלב הוא תיאור אומץ ליבן של כחמישים ילדות במעון היתומות שהחזיקה "עזרה" בירושלים. "על הסימינריסטים אין להתפלא. סוף סוף הרי גדולים הם ומפותחים. האחרים הלכו אחרי מוריהם [...] אבל אלו הקטנות שהתקוממו נגד נותני לחמן, אלו שסבלו בוז, עלבונות, יסורים והכאות [...] וכי את אלו נפקיר?"²⁹ דווקא עוז רוחן מסתבר. זה "היה המוסד הראשון בירושלים, אשר שפת הבית היתה בו עברית",³⁰ ואין אדם צריך להיות מבוגר דווקא כדי להתנגד להשפלת לשונו.

24. הפוה"צ, ז', גליון 16-17, 6.2.1914, עמ' 20.

25. הפוה"צ, ז', גליון 18, 13.2.1914, עמ' 16.

26. הציטוט הזה מפי מרדכי בן-הלל הכהן לפי הרמתי, ראשית החינוך העברי בארץ, תשל"ט, עמ' 245.

27. כהן-רייס, זכרונות איש ירושלים, תשכ"ז, עמ' 338.

28. אגרות אחד העם, כרך ה', עמ' 268.

29. יעקב רבינוביץ, הפוה"צ, ז', גליון 11, 26.2.1913, עמ' 8.

30. כהן-רייס, שם, עמ' 246.

המורים מצטרפים

המורים נצטרפו למלחמה רק כאנשי הגל השני. שביתת התלמידים בסמינר "עזרה" הוכרזה ב־18.11.1913, לאחר שהתלמידים הגישו אולטימטום: לעבור מייד להוראה בעברית בכל המקצועות. ורק כעבור 19 ימים הגישו גם מורי הסמינר אולטימטום להנהלת הסמינר, שהיה זהה בדרישתו לאולטימטום של תלמידיהם.³¹

אכן, באמת "באו הילדים מירושלים והפכו את הקערה על פיה". נוכח העמדה התקיפה וחסרת הפשרות של בני הנוער, לא היתה גם למורים כל ברירה אלא ללכת בעקבותיהם. מה פלא שתומכי "עזרה" ראו את מלחמת השפות כ"מלחמת אבות ובנים".

המורים ותלמידיהם אשר עברו עתה מביה"ס עזרה לבתי הספר החדשים, גורמים חורבן ופרוד בהרבה בתי אבות ומעמידים מחיצות בין ההורים והילדים.³² יתר על כן, "בא הדבר לידי כך", כותב העתון בהמשך, "שידרוש אחד הילדים בפומבי: 'ימותו ההורים ואנחנו את שלנו נעשה!'". ב"מלחמת השפות" התפתחו גם קטטות, ואחת מהן אירעה בפתח תקוה ואז נכתב בעתון כך:

לפני איזו שנים דקלמו בנשף אחד בפ"ת את השיר של יעקב כהן: "לישיני שחרית" — וצבועי פ"ת התרעמו על הקריאה: "אנחנו את בניכם מאתכם נגזולה". ועברו שנים אחדות ו"המקרה המחפיר ומדאיב לב" [המהומה בנשף חנוכה] שנעשה ע"י בניכם ובנותיכם מראה, שהבנים הולכים ונגזלים מכם, אלא שלא אנחנו הננו הגזולים, אלא התחיה העברית, זו שגולה גם אותנו.³³

הציונות במלחמת השפות

המנהיגים הציוניים בחוץ-לארץ נבהלו ברובם מ"מלחמת השפות" משרק נפתחה. לא רק מנדלי מוכר ספרים וביאליק, אלא גם רוב המנהיגים הציוניים לא סברו ששפת ההוראה בטכניון

31. הפוה"צ, ז', גליון 6, (21.11.1913), עמ' 7; גליון 7, (28.11.1913), עמ' 2; כהן רייס, שם, עמ' 129.

32. כהן-רייס, שם, עמ' 350.

33. יעקב רבינוביץ בפוה"צ, ז', גליון 14, 16.1.114, עמ' 6.

צריכה ויכולה להיות "רק השפה העברית", כדרישת התלמידים. המחלוקת שבין שלושת החברים הציוניים שבקורטוריום ובין החברים האחרים כלל לא נסכה על שפת ההוראה בטכניון, אלא על שפת ההוראה בבית הספר התיכון הריאלי. ומכתב התלמידים מארץ-ישראל עורר את חמתם.³⁴ גם לפני כן לא תמיד היה מחוור ליושבי חוץ-לארץ מהו תהליך התחייה ומה מקומה של העברית בעיני הדוברים בה. בקונגרס הציוני העשירי, ב־1911, נתקבלה החלטה שחובת כל חברי ההסתדרות הציונית לטפח את העברית. נחום סוקולוב התפעל שם מהתקדמותה, אבל בדבריו לא הזכיר כלל את הדיבור העברי בארץ-ישראל! אין להניח שהפיכתה של העברית לשפה עיקרית לשכבת בני גיל צעיר בארץ-ישראל היתה מובנת לו.

תלונות על "עזרה" הושמעו בארץ-ישראל כשש או כשבע שנים לפני פרוץ מלחמת השפות. ואולם דומה שתלונות אלה לא שמעון כלל המנהיגים הציוניים בחוץ-לארץ. כחודשיים לפני פרוץ מלחמת השפות, מכין צ'לנוב עצמו (אחד משלושת החברים הציוניים שבקורטוריום של הטכניון) חוברת מיוחדת לכבוד הקונגרס הציוני, והוא "מדגיש בכוונה את האופי הלאומי של בתי הספר האלה [של "עזרה"]". משום שאנו שומעים לפעמים הערות על הטנדנציה ה'גרמנית' שלהם. אין אני יודע על מה מיוסדות הקובלנות האלה".³⁵

אבל כשנצחון העברית כבר הסתמן באופק, אז נשמעו מצד דוברים ציוניים בחוץ-לארץ הרבה קולות התפעלות והבעות כבוד על מלחמתו הנחרצת של היישוב, ובייחוד של הנוער,³⁶ וההסתדרות הציונית ומוסדות ציוניים אחרים בחוץ-לארץ החליטו על מתן תמיכה כספית למוסדות החינוך החדשים.

לא עברו ימים מרובים וההסתדרות הציונית ראתה עצמה כאילו היא היא אשר נלחמה את מלחמת השפות והיא אשר נחלה בה את הנצחון. כבר באותה שנה (1914) פרסמה לשכת המרכז הציוני

34. אגרות אחד העם, כרך ה', עמ' 157, וכן מספר זרובבל חביב בסיפורה של הגימנסיה, עמ' 78.

35. לפי כהן־רייס, שם, עמ' 323.

36. ראה למשל את דברי ההתפעלות של אחד העם באגרותיו, שם, עמ' 229, עם דברי הגערה שהוא גוער בחבריו על שלא השכילו הם לעצור את בני ארץ-ישראל בפעולותיהם.

חוברת בשם "למלחמת השפות בארץ ישראל". כתוב בה לאמור: "מובן מאליו, שדרישתנו להשליט את השפה העברית בטכניקום היא בעדנו שאלת חיים שאסור לנו לותר עליה". האמת היא, כזכור, שאת הדרישה הזאת דרשו רק התלמידים, ואפילו לא המורים. ואילו החברים הציוניים בקורטורים כלל לא דיברו על שפת ההוראה בטכניון, אלא בבית הספר התיכון שלי, ועל שאלה זו התפטרו. עוד כתוב בחוברת: "חזיון מרנין לב היה לראות בראש הלוחמים את טובי המורים העברים, ראשיהם וקניהם, ואחריהם ילדי ישראל רכים [כצ"ל] ותמימים שבאהבה טהורה הלכו אחרי מוריהם".³⁷ האמת היא, כזכור, שסדר הלוחמים היה הפוך.

תיאור זה הוא שנתקבל אחר כך, ולמשל, עורך הקובץ לקט תעודות, שהוציאה האקדמיה ללשון העברית, מעיר כך: "כתוצאה מכך [מהחלטת הקורטורים] התפטרו שלושת חברי הקורטורים, שהתנגדו להחלטה זו: אחד העם, שמריהו לוין ויחיאל צ'לנוב. בכך נפתחה למעשה מלחמת השפות". אולם מלחמת השפות נפתחה לפני כן והיתה פורצת בכל עוז אחרי החלטת הקורטורים, גם לולא התפטרו השלושה. עדות נאמנה על כך נותן צ'לנוב עצמו. כך הוא אומר:

התיחסות פסיבית והחנקת ההתלהבות של הנלחמים בא"י, כפי שדרשו ממנו חברים אחדים היתה חטא מצדנו וגם מן הצד המעשי היתה בלתי אפשרית, כי ארץ-ישראל לא היתה נשמעת לקריאה כזו.³⁸ שלושת החברים לא יכלו שלא להתפטר, והתפטרותם לא הפכה אותם למנהיגי המלחמה.

הציונות והלשון העברית

יחסה של ההסתדרות הציונית אל השפה העברית היה לכאורה מצוין. מן הקונגרס השמיני ב-1907 ואילך היתה העברית "הלשון הרשמית של התנועה הציונית". וכבר בקונגרס קודם נערך "יום לעברית" ויצחק אפשטיין, המורה מארץ-ישראל, הרצה בו הרצאה

37. לקט תעודות, עמ' 100-110.

38. תפוח"צ, 1, גליון 22, 20.3.1914, עמ' 13.

מבריקה ויוצאת דופן — בעברית. הקונגרס העשירי (1911) הגדיל בהטילו "חובה על כל חברי (!) ההסתדרות הציונית לטפח את הלשון העברית ותרבותה".³⁹ למעשה, היו אלה החלטות שעל הנייר בלבד. הן לא שינו את דרך חייה של ההסתדרות הציונית. ב-1914, שבע שנים לאחר קבלת ההחלטה של 1907, מתאר אחד העם איך צ'לנוב, ראש ההנהלה הציונית, התובע לכאורה את עלבון העברית מן הקורטוריום של הטכניון, כותב על כך לאחד העם על נייר רשמי של ההסתדרות הציונית — בגרמנית!⁴⁰

מדוע נתקבלה אפוא בקונגרס הציוני השמיני החלטה כזאת, על הנייר בלבד? לנוכח מקומה האיתן והמופגן של השפה העברית ביישוב העברי, שהובע כבר שנים לפני "מלחמת השפות", עלולה היתה התכחשות רשמית לעברית לפגוע באימון היישוב כלפי הסתדרות הציונית. מתוך רצון לשמור על כתר המנהיגות נאלצה ההסתדרות הציונית לקבל את ההצעה שהועלתה בקונגרס ולהזדהות בכך עם הערך החשוב ביותר של היישוב. אבל באמת היתה זו רק אמירה מן השפה ולחוץ. את המלחמה למען העברית נשא היישוב, ובמיוחד הדור הצעיר שבו. לדעתו של מכס נורדוי הוועד הפועל הציוני אמר כך: "ידידינו בארץ ישראל עורכים מלחמה — ואנו לא נעמוד בראשם?"⁴¹

מנהגם של הציונים בחוץ-לארץ, לייחס לעצמם כל מה שנעשה בארץ-ישראל, עורר כבר שנים אחדות לפני כן דברי ביקורת. כדאי להביא כאן קטע שנתפרסם ב"הפועל הצעיר":

השפה העברית קמה לתחיה, בתי הספר פורחים, העתונות מתפתחת, במה עברית, כנור ציון ועוד — את כל אלה הדברים רגילים הציוניים בגולה לזקוף על חשבונם, כאלו באמת כל הנעשה — רצוי וכל הרצוי — נעשה על ידם. לא, לא מניה ולא מקצתיה! [...] כל מה שמתפתח ורצוי באמת, בזה אין לציוניים חלק.⁴²

את הדברים הללו כתב לא אחר מאשר יוסף אהרנוביץ, מהוגי הדעות החשובים של תנועת העבודה ומי שעמד בראש "הפועל

39. לקט תעודות, הערה בעמ' 36.

40. אגרות אחד העם, כרך ה', עמ' 196, 291-292.

41. כהן-רייס, שם, עמ' 355.

42. הפוה"צ, ב', גליון 16, יוני 1909, עמ' 10.

הצעיר" ימים רבים. ואסיים במעשה מ-1918: כשתחיית העברית בארץ-ישראל כבר העמידה חברת בני אדם בני עשרים ושלושים ששפתם היחידה, או העיקרית, היתה השפה העברית, כשכבר יצאה מ"מלחמת השפות" וידה על העליונה, כשכבר היו הבאים לתחומה, בין שירצו בין שימאנו, חייבים ללמד לשונם לדבר עברית כדי שיוכלו להצטרף אל חיי הישוב, כשכבר יצאו צעיריה ונשק בידם, בין בשורות "השומר", בין ב"ניל"י", בין בגרוד העברי – מתווכח באורסה ביאליק עם אוסישקין על טיבו של המבטא העברי שראוי לטפח בגן הילדים בחוץ-לארץ. אוסישקין טען כי מכיוון שבארץ-ישראל נתקבל המבטא הספרדי, אותו יש להנהיג, ולא את האשכנזי, שהרי "השטאב העליון שלנו הוא בארץ ישראל". על זאת חולק ביאליק וכך הוא אומר.

ה"יש" היחידי שלנו הוא לפי שעה רק שפת הספר והתרבות, ובעזרת החינוך אנו שואפים [!] להפכה לשפת הרבור.⁴³ כאילו כל מה שנעשה בארץ-ישראל לא היה ולא נברא... לימים, משבא גם ביאליק ארצה והצטרף אל היישוב העברי, נתקבל בחיבה ובכבוד, נבחר לחבר בוועד הלשון ונעשה נשיאו. מסתבר שהוצרך להכיר אז בהישגים שהושגו בשנים הקודמות.⁴⁴

43. ביאליק, כל כתבי, עמ' רסד. המאמר נתפרסם בהגנה, שנה ראשונה, חוברת ו' (אב-אלול תרע"ח, אודיסה בעריכת יחיאל היילפרין, אבי ז"ל), והציטוט משם.

44. להערה מס' 1 לעיל: הקטע תורגם מן המקור האנגלי, לפי וולטר לקויר (שהוזכר שם בהערה); וראה תרגום ישן של קטע זה אצל לוק קיטרוטש, ספרה של ארץ ישראל, ההוצאה העברית של ספר השימוש לא"י, 1924, (תרגום יצחק א' עבארי) בעמ' 227.